

National and personnel policy of the Soviet government in Turkestan (early twentieth century)

Shoira DAVLATOVA¹

Termez State University

ARTICLE INFO

Article history:

Received December 2021

Received in revised form

15 December 2022

Accepted 20 January 2022

Available online

25 February 2022

Keywords:

Turkestan region,
state apparatus,
administration,
governing bodies,
Soviet power,
indigenous population,
indigenous peoples,
national composition,
local cadres,
center,
colonial policy.

ABSTRACT

This article discusses some aspects of the national and personnel policy of the Soviet government in Turkestan at the beginning of the twentieth century. This article analyzes the intensification of the process of Sovietization in the country, the growth of the number of persons of Russian nationality in the system of public administration.

2181-1415/© 2022 in Science LLC.

DOI: <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol3-iss1-pp41-47>

This is an open access article under the Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ru>)

Совет давлатининг Туркистон ўлкасида олиб борган миллий ва кадрлар сиёсати (XX асрнинг бошлари)

АННОТАЦИЯ

Калит сўзлар:

Туркистон ўлкаси,
давлат аппарати,
бошқарув,
бошқарув органлари,
совет ҳокимияти,
тубжой аҳоли,
маҳаллий миллат
вакиллари,
миллий таркиб,
маҳаллий кадрлар,
марказ,
мустанлакачилик сиёсати.

Ушбу мақолада XX асрнинг бошларида совет ҳокимиятининг Туркистонда олиб борган миллий ва кадрлар сиёсатининг айрим жиҳатлари, ўлкани советлаштириш жараёнларининг янада кучайиши, бошқарув тизимида руслар сонининг ортиб бориши ҳақида фикр юритилган.

¹ Senior Lecturer of Termez State University. Termez, Uzbekistan. E-mail: davlatovashoira@mail.ru.

Национальная и кадровая политика Советского государства в Туркестане (начало XX века)

АННОТАЦИЯ

Ключевые слова:

Туркестанская область,
государственный аппарат,
управление,
органы управления,
Советская власть,
коренное население,
коренные народы,
национальный состав,
местные кадры,
центр,
колониальная политика.

В данной статье, рассматриваются некоторые аспекты национальной и кадровой политики советского правительства в Туркестане в начале XX века. Анализируется активизация процесса советизации в стране, рост числа лиц русской национальности в системе государственного управления.

КИРИШ

Тарихдан маълумки, Октябрь тўнтаришидан кейин Россияда большевиклар партияси ҳокимият тепасига келди ва янги совет ҳукуматида асос солинди. Жамият ҳаётининг барча жабҳаларида коммунистик мафкура ҳукмронлиги ўрнатилди ва большевиклар мамлакатда ягона ҳукмрон сиёсий кучга айланди. Улар мустамлака сифатида ўз исканжасида ушлаб турган миллий чекка ҳудудларда, жумладан, Туркистонда советлаштириш сиёсатини олиб боришди ва ўша жойларда яшаб келаётган аҳолига нисбатан мажбуран “ягона совет халқи”ни шакллантириш ишларини ташкил қилишди. Маҳаллий аҳолини ўзлигидан, миллийлигидан, тилидан, динидан, миллий урф-одат, анъана ва қадриятларидан мосуво қилишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган адолатсиз бошқарув тизими шаклланди. Маҳаллий аҳоли техник қолоқликда, замонавий маданиятдан орқада қолганликда, саводсизликда айбланиб, бошқарув тизимидаги лавозим-умансаблар эгалланди. Йиллар давомида бу жараён тўхтовсиз давом этиб, давлат бошқарув органларида маҳаллий кадрларнинг сони ва иштироки камайтирилиб, нуфузи пасайтирилиб борилди.

Мавзунинг долзарблиги – Ҳар бир давлат, айниқса, полиэтник, яъни кўпмиллатли мамлакат учун барча тарихий давлрларда миллий сиёсат жиддий эътиборни тақозо этади. Бу ҳолат, албатта, давлатнинг бошқарув тизими ва кадрлар масаласи билан ҳам чамбарчас боғлиқдир. Истиқлол туфайли мамлакатимиз аҳолиси дунё ҳамжамиятига қўшилиб, ўз ўрнини эгаллаб бораётган бир даврда ватанимиз ўтмишининг холисона ўқилмаган, ўрганилмаган айрим саҳифаларини янгича қарашлар асосида таҳлил қилиш имкониятига эга бўлди. Архивларда сақланаётган баъзи манбалар орқали ўша давр сиёсати билан боғлиқ жараёнлар, ҳолатлар ва муносабатлардан хабардор бўляпмиз ҳамда уларни очиқ-ойдин, ҳаққоний ёритишга эришдик.

Таҳлил ва натижалар. Мақолада Совет давлатининг XX асрнинг бошларида Туркистон ўлкасида олиб борган миллий сиёсати ва унинг кадрлар масаласига таъсири тарихийлик, тизимлилик, қиёсий таққослаш усулларида фойдаланган ҳолда ўрганишга ҳаракат қилинди.

XX аср бошларига келганда Туркистон ўлкасининг ижтимоий-сиёсий ҳаётида бир қанча ўзгаришлар бўй берди. 1918-йил 30-апрелда бу ҳудудда совет автономияси эълон қилинган, минтақани советлаштиришнинг янги даври бошланди. 1920-йилнинг 19–25-сентябрь кунлари бўлиб ўтган Туркистон Советларининг IX съездида Туркистон Совет Республикаси номи Туркистон Совет Социалистик Республикаси деб ўзгартирилди. Бу ҳолат Россия империясининг чекка ўлкаси ҳисобланган Туркистонда бир томондан чоризмнинг мустамлакачилик сиёсатининг янада авж олишига, иккинчи томондан, ўлкада асрий қолоқлик, жаҳолат, миллатчилик, мустамлакачилик зулмига қарши турли сиёсий ҳаракатлар шаклланишига, ўлка аҳолисини миллий озодлик курашларига даъват этувчи партиялар ва жамиятлар ташкил топишига олиб келди.

Совет бошқарув аппарати Туркистондаги туб ерли халқларнинг миллий ва диний қадриятларини назар-писанд қилмай ўз фаолиятларини истаганларича ташкил қилишда давом этишди. Марказнинг Туркистонни бошқаришдаги ҳукмронлиги Туркистон Республикаси Советларининг 1918-йил 5–14-октябрда Советларнинг V съездида РСФСР Конституцияси андозасига мослаб қабул қилинган Туркистон Совет Республикаси Конституцияси билан қонуний, яъни ҳуқуқий жиҳатдан мустақамлаб қўйилди. Бу даврда Туркистонда Россия манфаатларининг устуворлигини таъминлаш учун марказий ва маҳаллий бошқарув органларида, асосан, европалик миллат вакилларининг нуфузи ортиб борди, маҳаллий кадрларни давлат бошқаруви ишларига жалб қилишга эътибор берилмади.

1918-йилгача Туркистонда шакллантирилган ҳукумат бошқарув таркибига маҳаллий миллат вакиллари деярли киритилмаган. Буни бир қанча тарихий ҳужжатларда, жумладан, Ўзбекистон Давлат миллий архивида сақланаётган қатор манбаларда кўриш мумкин. Масалан, 1918-йил 11-апрелда Туркистон Совет Республикасининг таркиби қуйидагича эълон қилинган: Совет (ҳукумат раиси): Колесов.

Халқ хўжалиги Кенгаши таркиби: Полторацкий (меҳнат ва пахта бўлими); Ляпин (озиқ-овқат халқ комиссари), кенгаш аъзоси; Казаков (озиқ-овқат халқ комиссари); Сафонов (балиқчилик); Аниаловский (тоғ-кон саноати); Вотинцев (меҳнат биржасининг бошлиғи ва Туркистон ўлкаси Халқ Комиссарлар Совети нашр органлари бўйича маълумот берувчи бўлим бошлиғи); Романов (ер-сув ишлари халқ комиссари, кенгаш аъзоси); Домогатский, Крутоголов (махсус топшириқлар бўлими); Панюшкин.[1]

Ҳарбий штаб: Стасиков (штаб бошлиғи), ҳукумат вакили, Степанов, Колузаев, Белов, Кузьмин, Тузин, Осипов, Павлов, Цируль.

Ҳарбий-маъмурий бўлим: Агапов (ҳукумат аъзоси)

Ғабитов (Мусулмонлар ташкилоти), ҳукумат аъзоси.

Молия бўлими: Богаявленский-ҳукумат аъзоси;

Успенский-ҳукумат аъзоси.

Халқ таълими ва соғлиқни сақлаш соҳаси: Вайнштейн (Кушкадан).

Миллий ишлар: Чегодаев- ҳукумат аъзоси

Адлия: Сидоров-ҳукумат аъзоси.

Котиб: Рожков [2].

Бу марказнинг Туркистон ўлкасида давлат аппаратини, партия сафларини маҳаллий кадрлардан “синчиклаб тозалаш” сиёсати эди. Уларнинг ҳаракатлари Туркистонда ҳукмрон партиянинг асосий йўналишларига қарши чиқувчи ҳар қандай уринишларни илдизи билан қуриштириш, совет ҳокимиятининг тадбирларига “ҳалал берувчилар”, яъни уларга зид фикр билдирувчилар, қишлоқ қулоқлари, бойлар, маҳаллий диндорларга нисбатан кураш олиб боришга қаратилди.

Туркистон ўлкасидаги миллий раҳбар ходимлар ўлка ҳудудида ўтказиладиган давлат аппарати ва бошқарувига оид йиғилишларнинг, съезд ва бошқа сиёсий характердаги анжуманларнинг маҳаллий миллат вакиллари тилида эмас, рус тилида олиб борилишидан норози эдилар. Чунки ўша даврда ҳудуд аҳолисининг аксарияти ўз миллий тили бўлмаган рус тилини яхши билмас ва тушунмасди. Бундай ёндашув шундан далолат берадики, йиғинларда кун тартибига қўйилган масалаларнинг мазмун-моҳиятини маҳаллий миллат вакиллари етарли даражада англаб етишмаган. Бунинг яна бир жиҳати шундаки, маҳаллий миллат вакиллари билан давлат бошқарувидан деярли четлатилиши ҳам йиғилишларни ерли аҳоли тилида ташкил этишга эҳтиёжни камайтирган. Шу ўринда айтиш мумкинки, 1918-йилнинг 27-августида Туркистон Совет Республикаси Марказий Ижроия Қўмитаси ва Халқ Комиссарлар Совети (ХКС), РКП (б) Марказий Комитети (МК) ва Туркистон Совет Республикаси (ТСР) сўл эсерлар партиясининг қўшма йиғилиши аъзолари таркибидаги 41 кишидан атиги 5 нафаригина маҳаллий миллат вакиллари, қолган 36 нафари эса европаликларга мансуб бўлган. Жумладан, Солькин-қўмита раиси, Нагайбаков-раис ўринбосари, Печатников-раис ўринбосари. РКП (б) Туркистон Коммунистик партияси Марказий қўмитасидан: Троцкий, Енютин, Мартинов, Вотинцев. Туркистон сўл социалист инқилобчилар партияси Марказий қўмитасидан: Муравьев, Малофеев, Домогатский, Н.Черневский, Шванский, Пятницкий, В.Н. Черневский [3].

Туркистон АССР Халқ Комиссарлар Советидан: Дубицкий, Хўжаев, Черневский, Петренко, Качуринер, Домогатский, Калашников. Ф. Колесов-раис.

Туркистон АССР Марказий Ижроия Қўмитаси аъзолари:

Федермессер, Буренко, Булябоев, Иноғомхўжаев, Климов, Богоявленский, Фоменко, Жўрабоев, Заботников, Шарофитдинов, Дорожкин, Фотеев, Дозе, Н. Черневский, Клячков, Малкоф (котиб), Кримов, Азимбоев [4].

Ўлкадаги бошқарув аппаратларида фаолият юритаётганларнинг миллий таркибида шундай ҳолатнинг юзага келиши марказ ва унинг раҳбарияти буйруғи, кўрсатмалари асосида йиллар давомида мунтазам равишда амалга оширилиб борилди.

1919-йил 8-октябрдаги Бутунроссия Марказий Ижроия Қўмитаси ва Халқ Комиссарлар Совети қарорига мувофиқ М.В. Фрунзе ва В.В. Куйбишев Туркистон ишлари бўйича Комиссиянинг аъзоси сифатида Туркистон ва у билан чегарадош давлатлар доирасида Бутунроссия Марказий Ижроия Қўмитаси ва ХКС номидан иш кўришга В.И. Лениннинг кўрсатмаси билан юборилган [5].

1919-йил 12-февралда Бутунроссия ХКС раиси В.И. Ленин томонидан Халқ Комиссарлар Советининг декретлари ва қарорларининг Туркистон ўлкаси доирасида аниқ ва ўз вақтида бажарилишини назорат қилиб туриш мақсадида РКП (б) МК ва РСФСР Халқ Комиссарлар Советининг Туркистон ишлари билан шуғullanувчи алоҳида муваққат комиссияси тузилган ва 3 кишилик таркибда

Ш.З. Элиава-раис, Кобозев ва Киселёвлар аъзо сифатида тасдиқланиб, Туркистонга жўнатилган. Комиссия аъзоларига: “Мансабдор шахсларни суд жавобгарлигига тортиш ва совет ишларига тўсиқ бўлаётган ташкилотларни тарқатиб юборишгача фавқулодда ҳуқуқлардан фойдаланиш” ваколати берилган ҳамда Туркистондаги маҳаллий ва область совет муассасалари комиссия фармойишларини бажаришлари мажбурий [6] эканлиги белгилаб қўйилган. Мазкур комиссиянинг вазифалари РКП (б) МК кўрсатмаси билан ва РСФСР Миллатлар ишлари Халқ Комиссари И.В.Сталин томонидан 1919-йил 12-февралда ёзилган “Туркистондаги советлар ва партия ташкилотларига”[7] махсус хат ва “Правда” газетасининг 1919-йил 2-март сониде босилган “Бизнинг шарқдаги вазифаларимиз”[8] номли мақолада батафсил баён қилинган. 1919-йил 17-мартда бўлиб ўтган РКП (б) Марказий Қўмитаси пленумида муваққат Туркистон комиссиясининг таркибига Ф.И. Голошчекин ва Г.И. Бокийлар киритилган. 1919-йил 8-октябрда В.И. Ленин Бутунроссия МИҚ ва РСФСР Халқ Комиссарлар Советининг Туркистон ишлари бўйича комиссияси (Турккомиссия)ни Ш.З. Элиава (раис), В.А. Куйбишев (раис муовини), М.В. Фрунзе, Г.И. Бокий, Ф.И. Голошчекин, Р.Э. Рудзутакдан иборат таркибини тасдиқлаш тўғрисидаги қарорни имзолаган. Мазкур комиссия аъзолари ўртасида вазифалар яна қуйидагича тақсимланган: Ш.З.Элиава-комиссия раиси ва Туркистон совет ва маъмурий муассасалари раҳбари. В.В. Куйбишев-ҳарбий-сиёсий масалалар бўйича масъул. 1920-йилнинг май ойидан эътиборан В.В. Куйбишев Турккомиссияга бошчилик қилган ва Ф.И. Голошчекин билан бирга партиявий ишларга раҳбарликка тайинланган. Я.Э. Рудзутак эса иқтисодий сиёсат ва озиқ-овқат органларига раҳбарлик қилган.

Совет ҳокимияти ўз кўрсатмалари бажарилишини осонлаштириш, туб ерли аҳолини янги ҳокимиятдаги бошқарув ишларига жалб қилиб, туркистонликларни ўз томонларига оғдириб олиш, бу борада келиб чиқаётган айрим низоларни олдини олиш мақсадида 1920-йилнинг январида Турккомиссия фаолиятига маҳаллий халқ вакилларида иборат коммунист, яъни, партияга аъзо бўлганларни жалб этган ва Абдулла Раҳимбоев ва Собир Юсупов (ўзбек миллатига мансуб), Назир Тўрақулов ва Султонбек Хўжанов (қозоқ миллатига мансуб), Қайғусиз Отабоев (туркман миллатига мансуб), шунингдек, В.П.Ногин (рус миллатига мансуб), Д.Ю. Гопнер (яхудий миллатига мансуб)дан иборат таркибда комиссия аъзолари шакллантирилган. Булардан ташқари Турор Рисқулов ва Юсуф Ибрагимовлар Турккомиссия таркибига киритилган [9].

Буюк миллатчилик, давлатчилик шовинизми йўлини тутган мустабид тузум турли тазйиқлар билан ўлкадаги ҳокимият тузилмаларини М. Фрунзе, Я. Рудзутак, В. Куйбишев, Л. Каганович, С. Будённый, Л. Иоффе, Т. Сокольников, В. Ногин, Ш. Элиава, қўшимча махсус топшириқлар билан Туркистонга келган С. Оржоникидзе, А. Цюрупа, М. Калинин, С. аменев каби большевиклар гуруҳи билан бошқариб ҳамда назорат қилиб турган. Марказнинг бу сиёсати ва маҳаллий аҳоли ҳамда кадрларга нисбан адолатсизликка асосланган муносабати тубжой аҳоли, раҳбар кадрлар ҳамда марказдан келган бошқарувчилар ўртасида келишмовчиликлар, зиддиятлар келиб чиқишига олиб келди.

Маҳаллий миллат вакилларида давлат аппарати ишига жалб этиш масаласи ўлка Советларининг ҳар бир съездида мунозара, тортишувларга сабаб бўлган. 1919-йил март ойида бўлган Советларнинг VII фавқулодда съездининг миллий

ишлар секцияси мажлисларида мазкур масала яна кун тартибига қўйилган. Кескин мунозараларда Мусулмон депутатлари совет ҳокимиятининг маҳаллий аҳолига бегоналиги, мусулмонларга ишончсизлик билан қараши, уларни ҳокимият ташкилотларига яқинлаштираётганлиги танқид қилинади. Съездда ўлка партия комитети республиканинг маҳаллий миллат вакиллари орасида етарли даражада иш олиб бормаётганлиги, турли миллатга мансуб кишилар ўртасидаги ўзаро муносабатлар тобора кескинлашаётганлиги таъкидланади.

“Маҳаллий раҳбар кадрлар Москва раҳбариятининг эътиборини Туркистондаги аҳволнинг ўта жиддийлигига қаратдилар, сиёсий тангликдан чиқишнинг самарали воситаларини қидирдилар, жамиятнинг барча қатламларини бунёдкорлик ишларига жалб этиш йўли билан фуқаролар тинчлиги ва миллатлараро тотувликка эришишга чақирдилар... Улар миллатни маданий жиҳатдан қолоқдир, деб расман эълон қилинган таҳқирловчи афсоналарни рад қилдилар, дин ва руҳонийларни қувғин остига олишни яроқсиз усуллар, деб ҳисобладилар” [10]. Марказнинг Туркистондаги ваколатли тузилмаларининг империяга сиёсат ўтказиш борасида ҳаддан ошишларини чеклашга уриндилар. Айниқса, ўлка халқларининг турмуш тарзи, шарт-шароитлари билан таниш бўлмаган, маҳаллаий аҳолини саводсизликда, техник қолоқликда айблаш, ўлканинг маҳаллий аҳоли томонидан мустақил бошқарилишига ишонмаслик, уларнинг маъмурий бошқариш фаолиятини тан олмаслик, марказий давлат аппаратларида масъул вазифаларни эгаллаш учун қилган даъволари маҳаллий раҳбар ходимларни янада сиёсий, ғоявий, амалий курашга мажбур қилди.

ХУЛОСА

Ўзбекистоннинг кўп минг йиллик тарихида совет ҳокимиятининг мустамлакачилик даври изтиробли, аянчли ҳолатларни келтириб чиқарди. Марказдан махсус юборилган “тажрибали” кадрлар ўзларига берилган чексиз ҳуқуқлардан фойдаланиб, Туркистонда совет ҳокимиятини сақлаб қолиш ва мустаҳкамлаш учун астойдил ҳаракат қилдилар, маҳаллий аҳоли манфаатларини ҳимоя қилган миллий раҳбар кадрларга нисбатан аёвсиз қувғин ҳамда қатағон сиёсати олиб бордилар. Совет ҳокимияти сиёсатига бўйсунмаган, унга хайрихоҳ бўлмаган маҳаллий аҳоли вакиллари “босмачи”, “ватан хоини” тамғалари билан айбланиб, турли жазоларга гирифтор қилинди.

Ана шундай қилиб “Совет ҳокимияти йилларида улкан маъмурий аппарат шакллантирилди. Бу аппарат бир томондан совет ҳокимиятининг қарор топиши ва мустаҳкамланишида асосий роль ўйнаган бўлса, иккинчи томондан жойларда маҳаллий аҳолининг ташаббускорлигини бўғиш ва улар фаолиятини маълум бир қолипда ушлаб туриш билан шуғулланган”. [11]

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Победа Октябрьской революции в Узбекистане. Сборник документов. Т.2. Т, Фан, 1972, стр. 227.
2. Победа Октябрьской революции в Узбекистане. Сборник документов. Т.2. Т, Фан, 1972, стр. 228
3. Победа Октябрьской революции в Узбекистане. Сборник документов. Т.2. Т, Фан, 1972, стр. 444

4. Победа Октябрьской революции в Узбекистане. Сборник документов. Т.2. Т, Фан, 1972, стр. 445
5. В.И. Ленин. Ўрта Осиё ва Қозоғистон тўғрисида. Т., Ўзбекистон, 1984, 542-бет.
6. В.И. Ленин. Ўрта Осиё ва Қозоғистон тўғрисида. Т., Ўзбекистон, 1984, 520-бет.
7. Сталин. И.В. Совдедам и партийным организациям Туркестана // Сочинение. Том. 4.М, ОГИЗ, 1947, стр. 230–231.
8. Сталин И.В. Наши задачи на Востоке. // “Правда” №48. 2-марта 1919 г.
9. Акрамов А. Авлиякулов К. В.И. Ленин. Турккомиссия и укрепление Советской власти в Средней Азии. Т. Узбекистан, 1991, стр.47.
10. Ўзбекистоннинг янги тарихи. 2-китоб. Ўзбекистон совет мустамлакачилиги даврида. Илмий муҳаррир: М. Жўраев. Т, Шарқ, 2000, 174-бет.
11. Ҳайдаров М. Ўзбекистонда совет давлати бошқарув тизими: шаклланиши, босқичлари ва моҳияти. Т., “Abu Matbuot-konsalt”, 2012, 135-бет.